

Conways radikale metafysikk

OVERSETTELSE: Anne Conway vokste opp i et England hvor kvinner ble nektet formell utdanning. Likevel skulle hun skrive et filosofisk verk hvor hun tar et kraftig oppgjør med kartesiansk dualisme. Sentralt i kritikken står det åndeliges kjærlighet for materien – og mer radikalt – materiens evne til persepsjon, kjærlighet og lidelse.

Over to deler presenterer Salongen utdrag fra Anne Conways The Principles of the Most Ancient and Modern Philosophy. Innledning og oversettelse er ved Hege Dypedokk Johnsen, doktor i filosofi fra Stockholms Universitet.

Hvis ånd og materie er adskilt, slik Descartes argumenterer for, hvordan kunne da Gud skape materie? Og hvis det åndelige og det materielle er adskilt, hvordan kan da sjelen lide som følge av kroppslig smerte, slik den da vitterlig gjør? Dette er spørsmål Anne Conway (1631-1679) diskuterer i *The Principles of the Most Ancient and Modern Philosophy* (heretter *Principles*). Verket, som gjerne kan beskrives som en teodicé, vitner om at Conway levde i en tid da teologi, filosofi og vitenskap var tett sammenvevd. De teologiske, ontologiske og filosofiske refleksjonene som presenteres her kan ikke skilles fra hverandre, men må forstås som et helhetlig system. Systemet er preget av ideer og begreper fra Conways religiøse og filosofiske samtid, og krever kontekstualisering for å kunne begripes. I det følgende skal jeg derfor først fortelle kort om Conway og hennes samtid, før jeg presenterer et oversatt tekstutdrag fra *Principles*.

Conways kritikk av dualismen

Som andre filosofer og vitenskapsmenn på 1600-tallet var Conway opptatt av hvordan mennesket fungerer. Særlig interessert var hun i hvordan sjel, eller ånd, virker sammen med det kroppslige og materielle. I likhet med Conways samtidige kvinnelige intellektuelle, [Prinsesse Elisabeth av Bøhmen \(1618-1680\)](#) og Dronning Christina av Sverige (1626-1689), var også Conway kritisk til René Descartes' dualistiske og mekaniske filosofi. Mens disse to hadde direkte kontakt med Descartes, hadde ikke Conway det, men det finnes korrespondanse mellom Descartes og hennes lærer, platonisten Henry More. More var tidligere lærer av hennes eldre stebror og underviste Conway hjemme. Han var utdannet ved Cambridge og var en av Descartes' første forkjempere i England. Han var riktignok kritisk til deler av Descartes' filosofi, men det er ikke tvil om at More i Conways øyne var altfor influert av Descartes. Selv om Conway i *Principles* er spesielt opptatt av å [tilbakevise Descartes](#) (og derigjennom også kritiserer og distanserer seg intellektuelt fra sin lærer More), så får også andre kjente filosofer gjennomgå:

Filosofer av alle slag har lagt et dårlig grunnlag for sin filosofi, og derfor kolliderer hele strukturen. (...) Filosofien som behandles her er ikke Kartesisk. (...) Ei heller er det den falske filosofien til Hobbes og Spinoza, men den diamentralt motsatte (...) Kartesisk filosofi hevder at kroppen bare er død masse som ikke bare mangler enhver form for liv og evne

til persepsjon, men som også er helt ute av stand til dette i all evighet.¹

Conway aksepterer ikke Descartes' forslag om at materien, det kroppslige, er livløs og død. Ifølge Conway er det åndelige og kroppslige av samme essens, samme opprinnelige substans, de er bare i ulike eksistensielle tilstander, i ulike *modi*. Conway bruker «essens» og «substans» om hverandre. Hun argumenterer for at det kun er tre ulike substanser: Gud, Kristus og skaperverket. Av disse er Gud den høyest rangerte substansen, Kristus fungerer som mellommann og er rangert i midten, og skaperverket er den lavest rangerte substansen. Slik er [alt i skaperverket](#) del av samme substans, men entiteter i skaperverket kan være i ulike eksistensielle tilstander: For eksempel er kroppslighet en eksistensiell tilstand.

Conway og Leibniz

Conway kom til den konklusjon at alt i universet har liv og at alt har en viss evne til persepsjon. Rasjonalister som Conway kan sammenlignes med er for eksempel Baruch de Spinoza, som hun kritiserer, og Gottfried Wilhelm Leibniz, som skrev sin teodicé nitten år etter at Conways ble utgitt. Vi vet at Leibniz kjente til Conway gjennom deres felles venn Francis Mercury van Helmont. Vi vet også at han leste *Principles*, for Leibniz skriver i et brev at hans filosofiske tilnærming har flere likhetstrekk med hennes.²

LES OGSÅ: [Hva er panpsykisme?](#)

Enkelte har også argumentert for at det er mer sannsynlig at Leibniz' begrep om *monader* var inspirert av Conway, enn at det var inspirert av for eksempel Giordano Bruno, [slik flere har hevdet](#).³

Kabbalah og reinkarnasjon

Skvist inn mellom [renessansen](#) og [opplysningstida](#) levde Conway i en tid preget av religionskrigen som utspilte seg i Europa. I jakten på sannheten skulle Conway komme til å beherske latin, gresk og hebraisk. Selv ble Conway grepet av den esoteriske teologien og filosofien innen Luriansk Kabbalah. Det var van Helmont som presenterte henne for Kabbalah, som er en mystisk retning innen jødedommen. De kabbalistiske ideene stammer fra skriftene til disipler av Isaac Luria (1534-1572). Luria hevdet at ånd og materie var motsetninger innen ett enkelt kontinuum og at materien etter hvert ville gjenoppstå i sin primære åndelige tilstand, gjennom en restaureringsprosess (*tikkun*). Denne prosessen er svært tidkrevende, for alle materielle entiteter må gå gjennom flere reinkarnasjoner (*gilgul*).⁴ Tanken er at gjennom disse reinkarnasjonene vil materien sakte, men sikkert bevege seg oppover på den åndelige stigen.

Kvekere og kjærligheten

Van Helmont og Conway konverterte senere til kvekersamfunnet. Men mens *Principles* er svært påvirket av Kabbalah, så er det ingen referanser til kvekerne. Dette kan tyde på at verket var ferdig før hun få år før sin død konverterte. Conways konvertering til kvekerne er likevel filosofisk interessant: Ikke bare passer kvekernes lære svært godt overens med den filosofien hun uttrykker i verket, men konverteringen sier noe om hvem hun var som person, hva hun sto for og hvordan hun ønsket å leve. «La ditt liv vitne», sier et gammelt kvekerord. Kvekerne var på denne tiden beryktet for å være skandaløse, så konverteringen vitner også om at Conway ikke kan ha vært så veldig opptatt av hva andre måtte mene om henne. Gjennom blant annet å nekte å følge gjeldende normer og regler gjorde kvekerne opprør mot 1600-tallets strenge klassesystem. Kvekerne kunne for eksempel nekte å ta av seg hatten når det kom fintfolk, det vil si folk høyere opp på den sosiale rangstigen, de kunne avbryte og kritisere prester under preken, de var militærnektere, og de nektet å avlegge eder. Og, ikke minst, i sine forsamlinger lot de kvinner tale – ja til og med preke! Kvekerne var også svært opptatt av hjertet, av kjærlighet og fred, og av universelt bror- og søsterskap. Dette må ha appellert voldsomt til Conway, som vi skal se at argumenterer for at alle skapninger har en universiell kjærlighet for hverandre.

Kommentarer til oversettelsen

Principles ble publisert posthumt i 1690. Manuskriptet var opprinnelig skrevet på engelsk, men da van Helmont etter Conways død leverte det til et forlag ble teksten oversatt til latin. I 1692 ble den latinske versjonen oversatt tilbake til engelsk og publisert under den fulle tittelen *Principles of the Most Ancient and Modern Philosophy concerning God, Christ, and Creation, that is, concerning the Nature of Spirit and Matter, thanks to which all the Problems can be resolved which could not be resolved by Scholastic Philosophy nor by Modern Philosophy in general, whether Cartesian, Hobbesian, or Spinozian. A Short Posthumous Work translated from English into Latin, with annotations taken from the ancient philosophy of the Hebrews*. Et sted på veien gikk dessverre den engelske originalen tapt. Den norske oversettelsen som presenteres her er oversatt fra den engelske versjonen utgitt av Cambridge University Press (1996), som er oversatt og redigert av Allison P. Coudert og Taylor Corse.

Jeg har valgt å oversette et tekstutdrag som tar for seg en av Conways mest særegne ideer: At alt i skaperverket er av samme substans, alt har liv, alt har evne til persepsjon og alt har evne til både lidelse og kjærlighet. Selv om det ikke nevnes i tekstutdraget, så er det sentralt i Conways filosofi at lidelse er nødvendig for moralsk forbedring. Dette kan kanskje forstås i lys av hennes ønske om å rettferdiggjøre Gud selv når Gud påfører skapninger lidelse.⁵ Hvert av kapitlene begynner med et knippe premisser, eller påstander, som hun systematisk utdyper gjennom kapitlet. I dette utdraget vil jeg først presentere introduksjonen til kapittel sju, deretter et utdrag fra lenger ut i kapitlet.

Prinsippene i tidlig antikk og moderne filosofi

Av Anne Conway

Om tingenes felles natur og deres egenskaper⁶

P.1. Enhver kropp kan bli til en ånd og enhver ånd til en kropp, fordi distinksjonen mellom kropp og ånd kun er i modus, ikke essens. En grunn til dette er som tidligere nevnt tingenes orden, som består i kun tre ting.⁷ Til og med de verste skapninger, de frykteligste demoner, blir gode etter mange og lange pinsler og avstraffelser. Videre; kroppenes krasshet og hardhet oppsto etter et visst fall,⁸ og på grunn av dette vil de vende tilbake til en subtil og smidig tilstand.⁹ P. 2. En annen grunn til dette er de gudommelige egenskapene, hvorav enkelte kan kommuniseres til alle hans skapninger. P. 3. En tredje grunn skyldes den kjærligheten som ånder har for kroppene. P. 4. Å være gjennomtrengelig og udelelig gjelder like mye for kroppene som for ånder, og å være ugjennomtrengelig og delelig er like gjeldende for ånder som for kroppene. Av denne grunn består forskjellen kun i grad og ikke i essens, og ingen skapning eller skapt ånd kan være intimt tilstede i en annen skapning, fordi intim tilstedeværelse kun gjelder Gud og Kristus. Derfor er filosofisk gjennomtrenging av kroppene utført av skapte ånder ren fiksjon fremholdt av Skolastikerne.

For å tydeliggjøre dette, nemlig at enhver kropp er et bestemt liv eller åndelig natur og har en evne til persepsjon, da den har sansning, forstand, kjærlighet, begjær, glede og sorg – i den grad den påvirkes på en eller annen måte – og følgelig, fordi enhver kropp har iboende aktivitet og bevegelse, slik at den kan forflytte seg til hvor enn den vil være, påstår jeg at enhver kropp i sin egen natur, slik den opprinnelig var skapt og vil bli skapt igjen, vil vende tilbake til dens første tilstand og der bli frigjort fra den forvirring og forfengelighet som den utsettes for gjennom synd.

Om den store kjærligheten¹⁰

Mitt tredje argument er avledet fra den store kjærligheten og det begjæret som ånder eller sjeler har for kroppene, og da særlig for de kroppene som de er forent med og bor i. Grunnlaget for all kjærlighet eller alt begjær som bringer en ting til en annen er at de er av én og samme natur og substans, eller at de er like hverandre, eller av samme sinn, eller at en har sin væren fra den andre. Vi finner eksempler på dette blant alle dyr som produserer sitt eget avkom på samme måte som mennesker. For de elsker åpenbart hva enn de bringer til verden. Slik kan til og med onskapsfulle kvinner og menn (hvis ikke de er ekstremt perverse og utsvevende) elske sine egne barn og sette pris på dem med en naturlig hengivenhet. Grunnen til dette er naturligvis at deres barn er av samme natur og substans, som om de var deler av dem selv. Og hvis barna deres ligner dem, enten det er i kropp, ånd eller oppførsel, så vil kjærligheten til dem vokse på grunn av dette. Vi ser også at dyr av samme art elsker hverandre mer enn dyr av en annen art. Kveg fra én art gresser sammen, fugler fra én art flyr i flokk, fisker fra samme art svømmer i stim, og menn foretrekker å sosialisere seg med menn fremfor med andre skapninger. Men i tillegg til denne partikulære kjærligheten, så er det også en særegen universell kjærlighet i alle skapninger for hverandre, til tross for den store forvirringen som skyldes Fallet.¹¹ Dette burde sannelig følge fra samme grunnleggende prinsipp: At alle ting er ett, i kraft av deres primære substans eller essens

og er like deler eller medlemmer av samme kropp.

FLERE OVERSETTELSER: [Ærbødigst, Elisabeth](#) • [Mot en ren materialisme](#)

Noter

¹ Anne Conway, *The Principles of the Most Ancient and Modern Philosophy*, Allison P. Coudert og Taylor Corse (red.), Cambridge University Press, 1996:63.

² Jmf. Coudert & Course, 1996:xxx.

³ Jmf. Coudert & Course, 1996:xxx.

⁴ *Tikkun* og *gilgul* er hebraisk.

⁵ Her kan det også nevnes at Conway selv slet mye med fysiske smerter, særlig hodepine, og at hun ble utsatt for 1700-tall operasjoner som for eksempel innebar at pulsårene i halsen ble kuttet over.

⁶ Kapittel 7, Introduksjon, s. 41. Tittelen «Om tingenes felles natur» er konstruert for å betegne tematikken i utdraget.

⁷ Ifølge Conway er disse tre ting Gud, Kristus og skaperverket.

⁸ Her siktes det til syndefallet.

⁹ «Subtil» her er oversatt *frasubtle* og har trolig en dobbel referanse, til Descartes' begrep om *subtle matter* på den ene siden og til det esoteriske *subtle body* på andre siden, som er en av tilstandene i den psyko-spirituelle serien alle bestanddeler gjennomgår, i følge Kabbalah (og også ulike hinduistiske læresetninger).

¹⁰ *Utdrag fra kapittel 7, utdypning av påstand 3, ss. 46-47.*

¹¹ Også her siktes det til syndefallet.